

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΑΡΙΣΤΕΙΑΣ JEAN MONNET
ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

EUROPEAN CENTRE OF EXCELLENCE JEAN MONNET
NATIONAL AND KAPODISTRIAN UNIVERSITY OF ATHENS

**Η ελληνική κοινή γνώμη και το πώς
αυτή μεταβάλλεται επηρεαζόμενη από
την κρίση, αμφιρρέπουσα μεταξύ
Ανατολής και Δύσης**

ΚΩΣΤΑΣ Β.ΦΙΛΙΠΠΟΥ

ΙΟΥΛΙΟΣ 2012

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΑΡΙΣΤΕΙΑΣ JEAN MONNET
ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

JEAN MONNET EUROPEAN CENTRE OF EXCELLENCE
NATIONAL AND KAPODISTRIAN UNIVERSITY OF ATHENS

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	3
1. Εισαγωγή	4
2. Η ελληνική κοινωνία – Η πολιτιστική διάσταση	6
3. Η ελληνική κοινή γνώμη απέναντι στην Ε.Ε	8
3.1. Η κοινή γνώμη διαχρονικά	08
3.2. Μετά την κρίση - Τα νέα μέτρα και η αποδοχή τους	18
3.3. Η Ευρωπαϊκή Ένωση και το Ευρώ	32
4. Επίλογος	22
Βιβλιογραφία	23

Η ελληνική κοινή γνώμη και το πώς αυτή μεταβάλλεται επηρεαζόμενη από την κρίση, αμφιρρέπουσα μεταξύ Ανατολής και Δύσης

Κώστας Β.Φιλίππου

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η ελληνική κοινωνία βρίσκεται για ακόμη μια φορά στο κομβικό σημείο επιλογής ανάμεσα στις δυο κυρίαρχες κουλτούρες από την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους, της παρωχημένης και της μεταρρυθμιστικής. Οι ιδεολογικές διαστάσεις και η σχέση της Ευρώπης (συμπεριλαμβανομένων των θεσμικών μέσων έκφρασης της τελευταίας, όπως είναι η Ευρωπαϊκή Ένωση) με το «αξιακό» και ιδεολογικό πλαίσιο της ελληνικής κοινωνίας καθίστανται ξανά εμφανείς από την εξωτερίκευση των φοβικών στοιχείων της τελευταίας. Η εσωστρέφεια που χαρακτηρίζει την κοινή γνώμη αναδεικνύεται μέσα από ποσοτικές μετρήσεις καθώς η οικονομία και η κοινωνία βιώνουν μια βαθύτατη κρίση.

1. Εισαγωγή

Η μελέτη της ελληνικής κοινωνίας και πολιτικής επικεντρώνεται πολλές φορές στη διάδραση μεταξύ παράδοσης και εκσυγχρονισμού, μεταξύ «παλαιού» και «νέου». Πρόκειται για ερμηνευτικές προσεγγίσεις, «που παίρνουν τη μορφή της σύγκρουσης «ανατολικών» και «δυτικών» προτύπων, της «παραδοσιακής» κοινωνίας που διαβρώνει τους νέους (σύγχρονους) θεσμούς».¹

Στο πλαίσιο αυτό κινούνται πολλοί συγγραφείς όπως ο Ν. Διαμαντούρος² διαχωρίζοντας δύο αντιμαχόμενες παραδόσεις: την παραδοσιακή ελληνική κουλτούρα που οδηγεί στην εσωστρέφεια και στον απομονωτισμό (γνώρισμα αυτού ο εθνικισμός) την οποία ορίζει ως «παρωχημένη» (underdog culture) και τη θεωρεί πλειοψηφούσα στον ελληνικό πληθυσμό από την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους και στην «μεταρρυθμιστική», τη νεωτερική ελληνική κουλτούρα που ταυτίζεται με τον φιλελευθερισμό. Το υπόβαθρο που στηρίζει το δίπολο αυτό είναι οι παραδόσεις που σχετίζονται με την Αναγέννηση και τον Διαφωτισμό από τη μια πλευρά και από την άλλη η Ορθοδοξία με τις ιστορικές εμπειρίες των συστημάτων διακυβέρνησης του Βυζαντίου και της Τουρκοκρατίας.

Σε αυτό το πλαίσιο μεγάλη είναι η σημασία που δίδεται από τον Ν. Διαμαντούρο στον ρόλο που έπαιξε η Ορθοδοξία στην συγκρότηση αυτής της πολιτισμικής παράδοσης. Το στοιχείο της εσωστρέφειας με το αίσθημα και τη νοοτροπία του «πολιορκημένου» και του παραμεθόριου πολιτισμού καθώς και μια επιπρόσθετη αντιπάθεια προς κάθε τι δυτικό ανάγει τις ρίζες του στο σχίσμα του 1054. Η «αντιπάθεια» αυτή έχει θρησκευτικό αλλά και κοσμικό υπόβαθρο ένεκα και των τραυματικών εμπειριών του ελληνικού κράτους στο πεδίο της διεθνούς πολιτικής (απώλειες εθνικής κυριαρχίας, ατελέσφορες εθνικιστικές φιλοδοξίες). Το αποτέλεσμα στη νοοτροπία και την ιδιοσυγκρασία της ελληνικής κοινωνίας θα είναι το διάχυτο αίσθημα αδικίας με έντονα «συνωμοσιολογικά» χαρακτηριστικά, διαιρέσεις καθώς και μια προδιάθεση για ταύτιση με λαούς που θεωρείται ότι έχουν υπάρξει επίσης «θύματα της δυτικής αδικίας».³ Ενδεικτικά είναι τα στοιχεία έρευνας της VPRC το 2004 σύμφωνα με τα οποία η ελληνική κοινή γνώμη εμφανίζεται δυσαρεστημένη από τη στάση της Ε.Ε στον πόλεμο του Ιράκ σε ποσοστό 81,5% «ενεργοποιώντας το στοιχείο του «αντιαμερικανισμού» ο

¹ Χ. Λυριντζής, «Κράτος, εξουσία, πολιτική (1830-1880)» στο συλλογικό έργο Α. Λιάκου και Ε. Γαζή (επιμ.), *Η Συγκρότηση του Ελληνικού Κράτους*, Αθήνα, Νεφέλη Ιστορία, 2008

² Ν. Διαμαντούρος, *Πολιτικός Δυσμός & Πολιτική Αλλαγή στην Ελλάδα της Μεταπολίτευσης*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2000

³ Ν. Διαμαντούρος, *Πολιτικός Δυσμός & Πολιτική Αλλαγή στην Ελλάδα της Μεταπολίτευσης*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2000

οποίος αποτελεί παγιωμένο χαρακτηριστικό της ελληνικής πολιτικής ιδεολογίας τα τελευταία 50 χρόνια».⁴

Οι εκφράσεις της μεταρρυθμιστικής κουλτούρας από την άλλη, μπορεί να αναζητηθούν διαχρονικά σε δραστηριότητες (πολιτισμικές, οικονομικές) συνδεδεμένες με το διεθνές σύστημα και την ελληνική διασπορά όπως σε εμπορικές συνδιαλλαγές αλλά και πνευματικούς κύκλους εντός και εκτός της ελληνικής επικράτειας. Αυξημένη σημασία για την δυναμική πορεία αυτής της κουλτούρας θα έχει η αποκατάσταση της δημοκρατίας το 1974 και η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα. Η Ευρωπαϊκή Ένωση σε αυτό το πλαίσιο, θα αποτελέσει μια δύναμη που θα προσδώσει δυναμική στη μεταρρυθμιστική κουλτούρα.

Η επιβίωση των δυο παραδόσεων, όπως τις ορίζει ο Ν. Διαμαντούρος, αποδεικνύει κατά τον ίδιο «την ύπαρξη ενός ισχυρού πολιτισμικού δυισμού που διατρέχει διαχρονικά το σύνολο της ελληνικής κοινωνίας και επηρεάζει βαθύτατα τις οικονομικές και πολιτικές της λειτουργίες και εκφάνσεις». Ο διαχωρισμός που προκαλεί αυτός ο «πολιτισμικός δυισμός» στη διάρκεια του χρόνου, τέμνει εγκάρσια όμως την ελληνική κοινωνία και τους θεσμούς της (οικονομικούς, πολιτικούς και πολιτισμικούς) και διαπερνά πολιτικούς οργανισμούς και κοινωνικές ομάδες παρά το γεγονός πως μπορεί σε διάφορες ιστορικές περιόδους να «ταυτίζονται σαφώς με τη μια ή την άλλη από τις δυο παραδόσεις».⁵

Το φαινόμενο παρουσιάζεται ως «ευρωπαϊκό». Υψηλά ποσοστά Ευρωσκεπτικισμού στην κοινή γνώμη δεν μεταφράζονται απαραίτητα σε υψηλά ποσοστά για τα κόμματα που εμφανίζονται «ευρωσκεπτικιστικά» καθώς και ενδεχόμενη δυναμική τέτοιων κομμάτων δεν συνεπάγεται επίσης υψηλά ποσοστά δυσπιστίας ως προς την Ευρωπαϊκή Ένωση στους ψηφοφόρους τους.⁶

Στην περίοδο της μεταπολίτευσης η εγκάρσια αυτή τομή όσον αφορά τον «φιλοευρωπαϊσμό» ή τον ευρωσκεπτικισμό της ελληνικής κοινωνίας και των ελληνικών κομμάτων θα συνεχιστεί και θα εκφραστεί σε πολλές περιπτώσεις κομβικής σημασίας για τις σχέσεις Ελλάδας και Ευρωπαϊκής Ένωσης.

⁴ Χ. Βερναρδάκης, «Ευρωπαϊσμός και Ευρωσκεπτικισμός στην Ελλάδα» στο συλλογικό τόμο του ίδιου (επιμ.), *Η κοινή γνώμη στην Ελλάδα 2005 – 2006 – Πολιτικές και κοινωνικές εκπροσωπήσεις- Ευρωσκεπτικισμός*, Αθήνα, Σαββάλας, 2007

⁵ Ν. Διαμαντούρος, *Πολιτικός Δυϊσμός & Πολιτική Αλλαγή στην Ελλάδα της Μεταπολίτευσης*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2000

⁶ P. Taggart, A. Szczerbiak, "The Party Politics of Euroscepticism in EU Member and Candidate States", *OERN Working Papers*, No.6, 2002

2. Η ελληνική κοινωνία – Η πολιτιστική διάσταση

Ο Σ.Ράμφορ σε μια κοινωνιολογική προσέγγιση προσπαθεί να ερμηνεύσει την νεοελληνική πραγματικότητα⁷ συχνά μέσα από την κοινωνική εξέλιξη Ανατολής και Δύσης⁸ δίνοντας έμφαση και στην πολιτιστική επίδραση της παράδοσης της ορθοδοξίας. Ο συγγραφέας Γ.Καραμπελιάς δίνει μια άλλη ερμηνεία⁹ σύμφωνα με την οποία το δίλημμα δεν είναι «εκσυγχρονισμός ή παράδοση» αλλά «εκσυγχρονισμός της παράδοσης». Θέτει ως ορόσημο το έτος 1204 όταν και ο ανταγωνισμός της Δύσης με το Βυζάντιο οδήγησε στην «αποικιοποίηση» του ελληνισμού, η οποία πήρε και πνευματικές διαστάσεις σε μια ατυχή προσπάθεια ταύτισης με τους αποικιοκράτες (τη Δύση). Είναι το έτος που εντοπίζουν πολλοί ιστορικοί (Παπαρρηγόπουλος, Βακαλόπουλος, Σβορώνος) ως απαρχή του σύγχρονου νεοελληνισμού. Κομβικό θεωρεί επίσης το έτος 1204 ο Σ.Ράμφορ¹⁰ από την οπτική όμως της αδυναμίας μετεξέλιξης του Βυζαντίου, καθώς τα τρία ακμάζοντα ελληνικά βασίλεια που ακολούθησαν την άλωση, με την επανάκτηση της Κωνσταντινούπολης αναγνώρισαν την κεντρική (θεοκρατικού χαρακτήρα) εξουσία κατά αντιδιαστολή με ότι συνέβαινε στη Δύση (Ιταλικές πολιτείες). Ο Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός ακολούθως και διαμέσου του νεοελληνικού διαφωτισμού κληροδότησε κάποια καινοφανή στοιχεία στην ελληνική κοινωνία που όμως δεν αφομοιώθηκαν σε μεγάλο βαθμό¹¹

Την άποψη που ουσιαστικά «θεμελίωσε» στην ελληνική κοινωνία ο Κ.Παπαρρηγόπουλος ο οποίος βλέπει στο έτος 1821 την προσπάθεια παλιγγενεσίας του ελληνικού έθνους, δεν συμμερίζεται ένα άλλο κομμάτι των ιστοριογράφων που αρνείται την αντικειμενικότητα της συνέχειας του ελληνικού έθνους. Το κράτος αναγκάστηκε ουσιαστικά να δημιουργήσει την παράδοση του και να την εντάξει σε ένα ιστορικό πλαίσιο.¹²

Το νεοελληνικό κράτος του 1830 δεν έχει εθνολογική ομοιογένεια και η αποστολή των Βαυαρών τότε, ήταν η προσπάθεια για μια τεχνητή ενιαία εθνική συνείδηση την οποία δεν την επιβάλλουν οι κοινωνικές διεργασίες αλλά η βούληση του νομοθέτη. Χαρακτηριστικά το Σύνταγμα της Επιδάουρου¹³ (παρ.2: «Έλληνες είναι όσοι αυτόχθονες πιστεύουσιν εις Χριστόν») ορίζει σαν φορέα του κράτους τη θρησκεία, μόνο απόλυτο συνεκτικό δεσμό των

⁷ Σ.Ράμφορ, *Η Λογική της Παράνοιας*, Αθήνα, Αρμός, 2011

⁸ Σ.Ράμφορ, *Το Αδιανόητο Τίποτα*, Αθήνα, Αρμός, 2011

⁹ Γ.Καραμπελιάς, *1204, Η διαμόρφωση του νεότερου Ελληνισμού*, Αθήνα, Εναλλακτικές Εκδόσεις, 2006

¹⁰ Σ.Ράμφορ, «Συνέντευξη στον Γ.Καραμπελιά», *Άρδην*, τ.18, 1999

¹¹ Π.Κιτρομηλίδης, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός: Οι πολιτικές και κοινωνικές ιδέες*, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Ε.Τ.Ε, 1999

¹² Κ. Τσουκαλάς, «Παράδοση και εκσυγχρονισμός: μερικά γενικότερα ερωτήματα» στο συλλογικό έργο του Δ. Γ. Τσαούση (επιμ.), *Ελληνισμός, Ελληνικότητα: ιδεολογικοί και βιωματικοί άξονες της νεοελληνικής κοινωνίας*, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 1983

¹³ Βουλή των Ελλήνων, «Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος, Επιδάουρος, 1822», Πρόσβαση στις 4/7/2012 από: <

<http://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/I-Bibliothiki/Koinovouleftiki-Syllogi/Syntagmata>>

κατοίκων του τότε νεοσύστατου κράτους καθότι η εθνική συνείδηση ήταν ανύπαρκτη και η πληθυσμιακή σύσταση διάφορη (Αρβανίτες, Βλάχοι, Σλάβοι κλπ).¹⁴ Η διεύρυνση της παράδοσης σε ένα πλαίσιο «ελληνοκεντρισμού» με σύνδεση χριστιανικών και αρχαιοελληνικών αξιών είχε σκοπό να καταδείξει την ιστορική συνέχεια του Ελληνισμού συμπεριλαμβάνοντας μεταξύ άλλων και το Βυζάντιο.¹⁵ Δημιουργείται έτσι ένα ιδιόρρυθμο καθεστώς κατάλοιπο κυρίως βυζαντινό και τάση «Ανατολίτικη», που καθιστά αδύνατο τον διαχωρισμό κράτους-εκκλησίας με παράλληλη την επιθυμία να ανήκουμε στην Ευρώπη.

Οι -προβληματικές- σχέσεις κράτους και κοινωνίας επιδέχονται πολλών ιδιαιτεροτήτων στην ελληνική περίπτωση όπως αυτές διαμορφώνονται κατά το στάδιο μετάβασης από την προκαπιταλιστική στη σύγχρονη κοινωνία με τη δημιουργία της αστικής τάξης. Η διαδικασία συγκρότησης του ελληνικού κράτους περιλάμβανε την εισαγωγή στη χώρα πολλών δυτικών προτύπων και θεσμών (πολιτικό σύστημα, δημόσια διοίκηση, νομικό σύστημα, στρατός), στοιχείων που έπρεπε να εμφυτευθούν σε δομές παραδοσιακές, προκαπιταλιστικές, προϊόν της μακράς βυζαντινής (εκκλησία και δίκαιο) και οθωμανικής (κράτος) κληρονομιάς.

Η εμπειρία άλλωστε των χωρών της ύστερης εκβιομηχάνισης έχει καταδείξει πως η κοινωνία των πολιτών σε αυτές τις περιπτώσεις εμφανίζει αδυναμίες κατά τον πολιτισμικό, οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό μετασχηματισμό και τη διαμόρφωση των κρατικών θεσμών.¹⁶ Διαμορφώνεται έτσι λοιπόν μια «θετικιστική παράδοση του δικαίου στη νεότερη Ελλάδα που υποστηρίζει ότι τα πολιτικά και αστικά δικαιώματα εκπηγάζουν από το κράτος και δεν ενυπάρχουν στα άτομα».¹⁷

Η πρόσδεση πάντως της Ελλάδας στην Ευρώπη μέσω της Ε.Ο.Κ η οποία δρομολογείται από το Σύνταγμα της Μεταπολίτευσης (αρ.28)¹⁸ αν και «τεχνητή» εγκαθίδρυσε την κυριαρχία της «εξωστρεφούς» κουλτούρας που περιγράφει ο Ν.Διαμαντούρος, επιβίωνε όμως πάντα «με διαρκείς συμβιβασμούς και οπισθοδρομήσεις αφού το πελατειακό σύστημα ήταν τα λύτρα που πλήρωναν οι εκάστοτε μεταρρυθμιστές στις παρωχημένες δυνάμεις για τον εξευρωπαϊσμό της χώρας».¹⁹

Από αυτή την πραγματικότητα προτείνει ο Σ.Ράμφος «να περάσουμε στην ενθάρρυνση της κοινωνικής διαφοροποίησης της δημιουργικότητας, το διαρκές άνοιγμα στο καινούργιο και

¹⁴ Γ.Κακλαμάνης, *Η Ελλάς ως κράτος δικαίου*, Αθήνα, Εκδόσεις του 21^{ου}, 1990

¹⁵ Π.Κονδύλης, «Η καχεξία του αστικού στοιχείου στη νεοελληνική κοινωνία και ιδεολογία», εισαγωγή του ιδίου στο, *Η παρακμή του αστικού πολιτισμού*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1991

¹⁶ A. Gerschenkron, “*Economic Backwardness in Historical Perspective*”, Cambridge, Harvard University Press, 1962

¹⁷ Ν. Διαμαντούρος, «*Πολιτικός Δυσμός & Πολιτική Αλλαγή στην Ελλάδα της Μεταπολίτευσης*», Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2000

¹⁸ Σύνταγμα της Ελλάδος, Εθνικό Τυπογραφείο, ΦΕΚ Α 111, 1975

¹⁹ Γ.Παγουλάτος, «Ξαναπιάνοντας το νήμα της μεταρρύθμισης», Η Καθημερινή, 18 Οκτωβρίου 2009

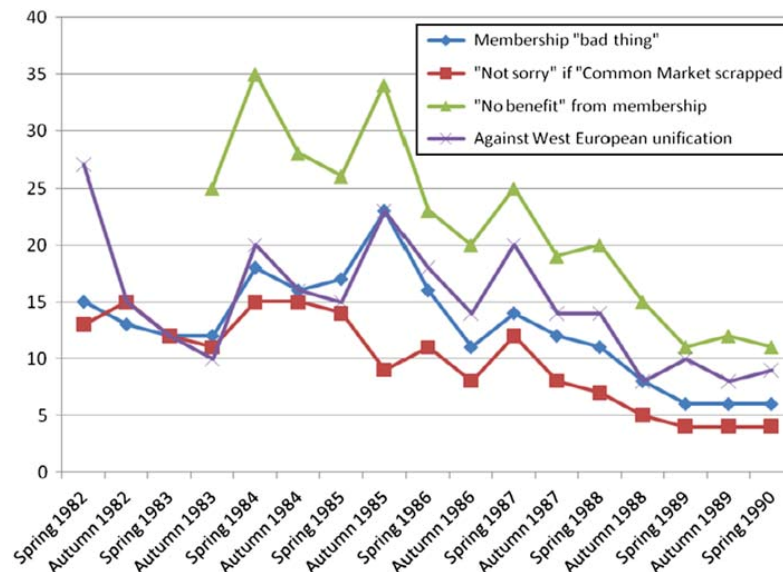
διαφορετικό».²⁰ Υπό την έννοια αυτής της ένταξης της Ελλάδας μέσα σε διεργασίες οι οποίες θα μπορούσαν να οδηγήσουν την ελληνική κοινωνία σε μια αυτοκριτική στάση ο Σ.Ράμφος διάκειται ευμενώς ως προς την συμμετοχή της Ελλάδας σε θεσμικά μέσα έκφρασης όπως η Ε.Ε.²¹

Την άποψη αυτή πάντως πως ο ευρωπαϊκός χαρακτήρας της Ελλάδας εξαρτάται από τη συμμετοχή της στην Ε.Ε και στο Ευρώ δεν συμμερίζονται άλλοι, όπως ο καθηγητής Κ.Λαπαβίτσας που θεωρεί πως «πρόκειται για έναν από τους πιο άσκεφτους και καταστροφικούς μύθους η ταύτιση του κοινού νομίσματος με την πεμπτουσία της ευρωπαϊκής ταυτότητας».²²

3. Η ελληνική κοινή γνώμη απέναντι στην Ε.Ε

3.1. Η κοινή γνώμη διαχρονικά

Με έτος έναρξης το 1986 οι όποιες ευρωσκεπτικιστικές τάσεις υπάρχουν στην κοινή γνώμη αρχίζουν να μειώνονται και καθίστανται καθαρά μειοψηφικές από το 1988 και έπειτα. Πρόκειται για το 2ο μισό της δεκαετίας του '80, την περίοδο που ξεκινάει η περιφερειακή χρηματοδότηση προς την Ελλάδα αλλά και που ενδυναμώνεται η φιλοευρωπαϊκή άποψη της κοινωνίας ως αντιστάθμισμα στα φαινόμενα πολιτικής διαφθοράς και της συνεπακόλουθης απώλειας εμπιστοσύνης στο εγχώριο πολιτικό σύστημα.

²⁰ Σ.Ράμφος, «Το πρόβλημα της σύγχρονης Ελλάδας είναι βαθιά ανθρωπολογικό», Ομιλία στο ALBA Graduate Business School, Αθήνα, 30 Ιανουαρίου 2012, Πρόσβαση στις 08/5/2012, από: <<http://www.plant-management.gr/index.php?id=2404>>.

²¹ Σ.Ράμφος, «Συνέντευξη στον Γ.Καραμπελιά», Άρδην, τ.18, 1999

²² Κ.Λαπαβίτσας, «Δεν υπάρχει διέξοδος για την Ελλάδα χωρίς κόστος», ΜΟΝΟ, τ.5, 7 Απριλίου 2012, σ.15

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.1.1

Ευρωσκεπτικιστική κοινή γνώμη στην Ελλάδα, 1982 - 1990²³

Ο Χ.Βερναρδάκης στη μελέτη του περί ευρωσκεπτικισμού στην Ελλάδα²⁴ καταδεικνύει πως αν και η Ελλάδα καταγράφεται ως πλέον φιλοευρωπαϊκή χώρα με βάση και τα δεδομένα του Ευρωβαρομέτρου 1995-2004, ο όποιος «ευρωπαϊσμός» ή «Ευρωσκεπτικισμός» διαπερνά όλα τα κόμματα αφενός, είναι όμως σαφέστατα προσδεμένος με την εκάστοτε οικονομική συγκυρία αφετέρου. Η Ευρώπη δεν είχε υπάρξει –έως σήμερα– αντικείμενο εσωτερικών πολιτικών αντιπαραθέσεων και εσωτερικού πολιτικού ανταγωνισμού (με εξαίρεση ίσως το θέμα της ένταξης στην τότε Ε.Ο.Κ) και στην ελληνική πολιτική σκηνή δεν έχει εμφανιστεί έως τώρα ισχυρή «διαιρετική τομή» (“clivage”) καθώς και η θετική στάση της κοινής γνώμης απέναντι στην Ε.Ε και τις εκφάνσεις της (Ευρώ) είναι κυρίαρχη και διαπερνά όλους τους πολιτικούς χώρους. Αποτέλεσμα αυτού, η μη ύπαρξη κόμματος ή πολιτικής οργάνωσης που να έχει ως κέντρο αναφοράς την αντίθεση «ευρωπαϊσμού» και «Ευρωσκεπτικισμού» αφού οι διάφορες εκφράσεις του Ευρωσκεπτικισμού της κοινής γνώμης στην Ελλάδα έθεταν ως δευτερεύον στοιχείο στον πολιτικό τους λόγο τη σχέση Ελλάδας και Ε.Ε με την «φιλοευρωπαϊκή» τάση να είναι αρκετά ισχυρή και στους ψηφοφόρους τους όπως φαίνεται και σε σχετική έρευνα της VPRC το 2004 (Πίνακας 1)

Στάση απέναντι στην Ε.Ε.	ΠΑΣΟΚ	ΝΔ	ΚΚΕ	ΣΥΝ	ΛΑΟΣ	«Ανεξάρτητοι»	ΣΥΝΟΛΟ
Θετική	81	82.1	40.0	70.5	57.9	59.4	74.1
Αρνητική	5.6	5.7	40.0	13.6	21.1	14.9	9.9
Καμία / Αδιάφορη	13.4	12.2	20.0	15.9	21.0	25.7	16.0

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1.1

Στάσεις απέναντι στην Ευρωπαϊκή Ένωση και κομματική ταύτιση/συμπάθεια (%) ²⁵

Η στάση αυτή της κοινής γνώμης απέναντι στο Ευρώ, θα παραμείνει διαχρονικά επίσης θετική ανεξαρτήτως κομματικής προελεύσεως όπως διαφαίνεται και σε έρευνα της MRB τον Μάιο του 2012.

²³ S.Verney, “An Exceptional Case? Party and Popular Euroscepticism in Greece, 1959–2009”, South European Society and Politics, Vol.16, No.1, 2011, pp. 51 - 79.

²⁴ Χ.Βερναρδάκης, «Ευρωπαϊσμός και Ευρωσκεπτικισμός στην Ελλάδα» στο συλλογικό τόμο του ιδίου (επιμ), *Η κοινή γνώμη στην Ελλάδα 2005 – 2006 – Πολιτικές και κοινωνικές εκπροσωπήσεις- Ευρωσκεπτικισμός*, Αθήνα, Σαββάλας, 2007

²⁵ Χ.Βερναρδάκης, «Ευρωπαϊσμός και Ευρωσκεπτικισμός στην Ελλάδα» στο συλλογικό τόμο του ιδίου (επιμ), *Η κοινή γνώμη στην Ελλάδα 2005 – 2006 – Πολιτικές και κοινωνικές εκπροσωπήσεις- Ευρωσκεπτικισμός*, Αθήνα, Σαββάλας, 2007

Η χώρα να παραμείνει ή να αποχωρήσει από την ευρωζώνη;

	ΕΥΡΩΚΟΙΝΟ (ΕΡΩΤΗΜΕΝΤΟΝ) (N=1018)	ΥΠΟΛ. ΝΑ ΣΥΝΕΧ. (N=190)	ΥΠΟΛ. ΣΥΝΕΧ. (N=241)	ΥΠΟΛ. ΠΛΕΟΚ. (N=111)	ΥΠΟΛ. ΑΝΕ. ΕΛ. (N=90)	ΥΠΟΛ. ΕΛΕ. (N=72)	ΥΠΟΛ. Σ.ΕΛ. (N=99)*	ΥΠΟΛ. ΔΕΗΛΩΘ. (N=52)*	ΑΔΕΥΚΡΕΤΗ ΦΡΑΣΗ (N=125)
ΣΙΓΟΥΡΑ/ΜΑΛΛΟΝ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΠΑΡΑΜΕΙΝΕΙ	87,2	98,1	82,9	99,1	89,7	69,6	76,9	100	79,7
ΜΑΛΛΟΝ/ΣΙΓΟΥΡΑ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΑΠΟΧΩΡΗΣΕΙ	10	0,6	15,2	0	10,3	26,9	17,9	0	10,1
ΔΕ/ΔΑ	2,7	1,3	1,9	0,9	0	3,4	5,2	0	10,2

*Επιδιωκτική μέση συνολική

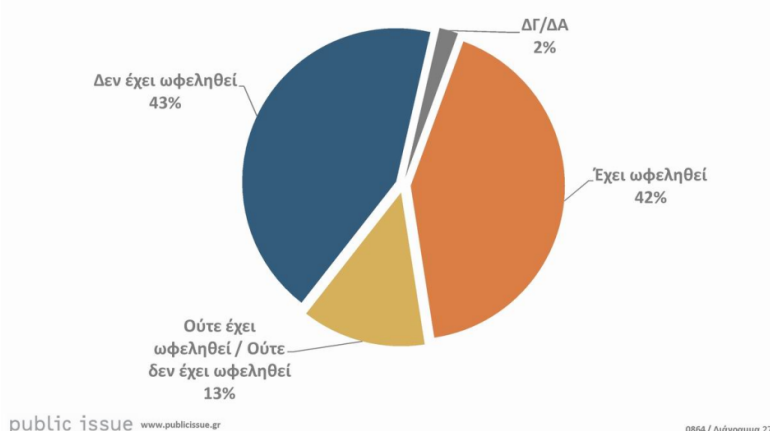
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.1.2

Παραμονή ή αποχώρηση από την Ευρωζώνη (%)²⁶

Είναι πάντως ενδεικτικό, πως αν και η κοινή γνώμη δεν δείχνει να αισθάνεται ιδιαίτερα ωφελημένη από την παρουσία της χώρας εντός ευρωζώνης και σε ενδεχόμενο δημοψήφισμα το αποτέλεσμα θα οδηγούσε πιθανόν και σε έξοδο από αυτή, δείχνει εντούτοις να αισθάνεται πιο ασφαλής εντός αυτής ως προς την αντιμετώπιση της κρίσης. Όπως φαίνεται και σε έρευνα της Public Issue τον Δεκέμβριο του 2008,

ΩΦΕΛΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΗΣ ΣΤΟ ΕΥΡΩ

Από την ένταξη της Ελλάδας στο Ευρώ, το 2001, μέχρι σήμερα, πιστεύετε ότι η ελληνική οικονομία σίγουρα έχει ωφεληθεί, μάλλον έχει ωφεληθεί, ούτε έχει ωφεληθεί / ούτε δεν έχει ωφεληθεί, μάλλον δεν έχει ωφεληθεί, ή σίγουρα δεν έχει ωφεληθεί;

public issue www.publicissue.gr

0864 / Διάγραμμα 27

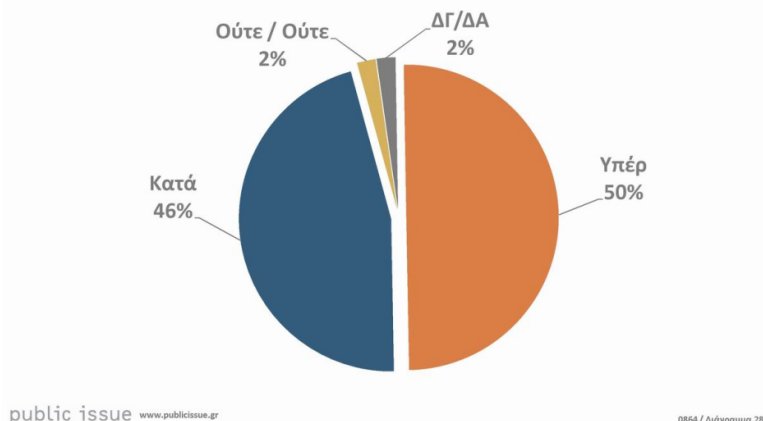
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.1.3

Ωφέλεια από τη συμμετοχή της Ελλάδας στο Ευρώ²⁷

²⁶ MRB Hellas, «Πανελλαδική τηλεφωνική έρευνα», 29-30/5/2012, πρόσβαση στις 08/7/2012, από: http://www.eklogika.gr/uploads/files/Dimoskopiseis/Realgr-MRB_1-6-12.pdf.

ΔΗΜΟΨΗΦΙΣΜΑ ΓΙΑ ΤΟ ΕΥΡΩ

Εάν γινόταν σήμερα στην Ελλάδα δημοψήφισμα για το Ευρώ, εσείς τι θα ψηφίζατε; Μάλλον υπέρ, ή μάλλον κατά του Ευρώ; Δηλαδή, θα θέλατε μάλλον να παραμείνει η Ελλάδα στη ζώνη του Ευρώ, ή μάλλον να φύγει από τη ζώνη του Ευρώ;

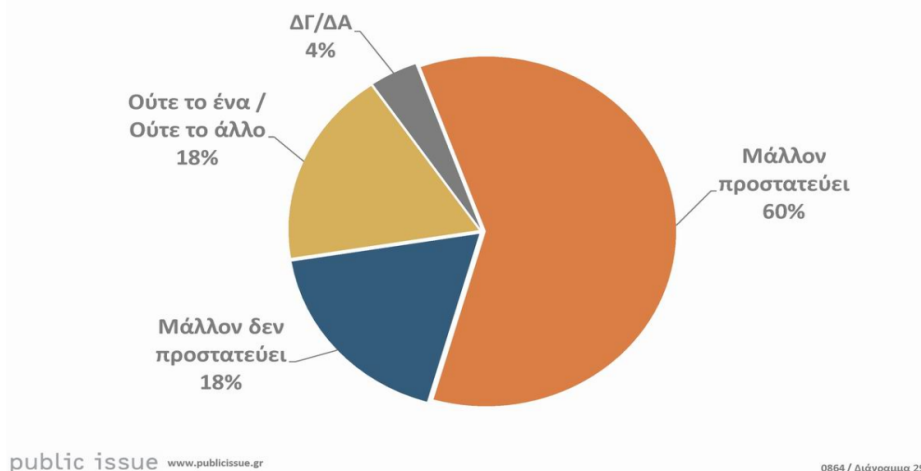

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.1.4

Δημοψήφισμα για το Ευρώ²⁸

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ, ΛΟΓΩ ΤΟΥ ΕΥΡΩ

Εσείς, πιστεύετε ότι σήμερα η συμμετοχή της Ελλάδας στο Ευρώ, μάλλον προστατεύει την ελληνική οικονομία από την οικονομική κρίση, μάλλον δεν την προστατεύει, ή ούτε το ένα / ούτε το άλλο;

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.1.5

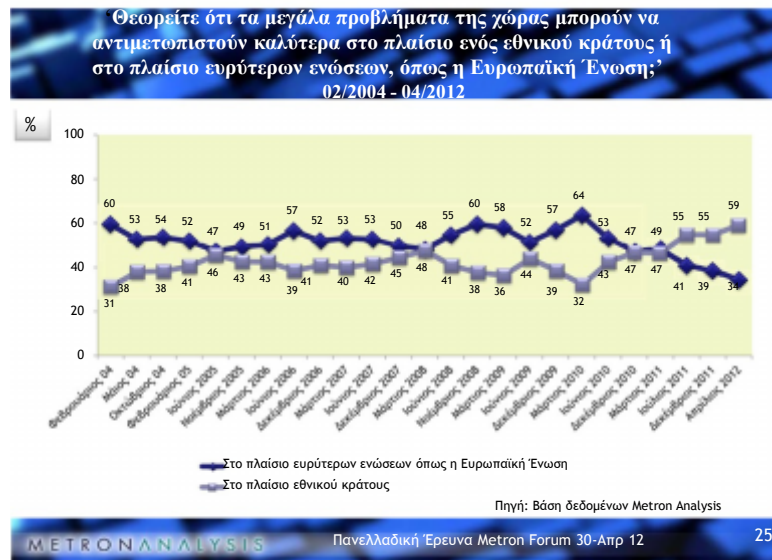
Προστασία της ελληνικής οικονομίας λόγω Ευρώ²⁹

²⁷ Public Issue, «Η στάση των Ελλήνων πολιτών απέναντι στη διεθνή οικονομική κρίση & το Ευρώ», Πανελλαδική τηλεφωνική έρευνα, 19-21/11/2008, πρόσβαση στις 08/05/2012, από: <<http://www.publicissue.gr/986/economic-crisis>>.

²⁸ Public Issue, «Η στάση των Ελλήνων πολιτών απέναντι στη διεθνή οικονομική κρίση & το Ευρώ», Πανελλαδική τηλεφωνική έρευνα, 19-21/11/2008, πρόσβαση στις 08/05/2012, από: <<http://www.publicissue.gr/986/economic-crisis>>.

²⁹ Public Issue, «Η στάση των Ελλήνων πολιτών απέναντι στη διεθνή οικονομική κρίση & το Ευρώ», Πανελλαδική τηλεφωνική έρευνα, 19-21/11/2008, πρόσβαση στις 08/05/2012, από: <<http://www.publicissue.gr/986/economic-crisis>>.

Το γεγονός αυτό δεν αποκρύπτει πλέον όμως και στοιχεία δυσπιστίας της κοινής γνώμης απέναντι στην Ευρωπαϊκή Ένωση αφού μετά την εκδήλωση της κρίσης μόλις το 34% της κοινής γνώμης προτιμά να αντιμετωπίζονται τα προβλήματα εντός της Ε.Ε από ότι εντός του εθνικού κράτους.³⁰

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.1.6

Αντιμετώπιση προβλημάτων εντός Ε.Ε ή εθνικού κράτους³¹

Η άποψη της κοινής γνώμης για το Ευρώ δείχνει να επηρεάζεται άμεσα από την οικονομική κατάσταση που βιώνει και η στήριξη της κοινής γνώμης για την Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση γενικότερα συναρτάται άμεσα από τις προσδοκίες οικονομικής ανάπτυξης έχοντας χαρακτηριστικά ωφελιμισμού καθώς οι πολιτικές συμπεριφορές ερμηνεύονται από ιδιοτελείς προσεγγίσεις (εάν δηλαδή θα υπάρξει καθαρό όφελος για την εθνική οικονομία ή άνοδος του βιοτικού επιπέδου). Υπάρχουν ενδείξεις πως σε χώρες με ευοίωνες οικονομικές προοπτικές είναι πιθανότερο η κοινή γνώμη να υποστηρίξει το κοινό νόμισμα από ότι σε αυτές με δυσοίωνες προοπτικές.³²

Από την άλλη, η ελληνική κοινή γνώμη αν και διαχρονικά παρουσιάζεται να είναι θετικά διακείμενη προς την Ευρωπαϊκή Ένωση εν τούτοις εμφανίζει και έντονα «εσωστρεφή» χαρακτηριστικά προσβλέποντας από αυτή την συμμετοχή της στα Ευρωπαϊκά όργανα, και σε

³⁰ Metron Analysis, «Πανελλαδική έρευνα Metronforum», 20/3-06/4/2012, πρόσβαση στις 08/5/2012, από: < <http://www.metronanalysis.gr/polls/ziped/pub1630FORUM.pdf>>.

³¹ Metron Analysis, «Πανελλαδική έρευνα Metronforum», 20/3-06/4/2012, πρόσβαση στις 08/5/2012, από: < <http://www.metronanalysis.gr/polls/ziped/pub1630FORUM.pdf>>.

³² Susan A. Banducci, Jeffrey A. Karp, Peter H. Loedel, "Economic interests and public support for the euro", *Journal of European Public Policy*, Vol.16, No.4, 2009, pp. 564 - 581.

ένα «αίσθημα ασφαλείας» στο πεδίο των διεθνών σχέσεων. Έτσι, οι ενδεχόμενες επιπτώσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην εθνική ταυτότητα θα παίζουν σημαντικό ρόλο στην άποψη της ελληνικής κοινωνίας για την Ε.Ε.³³ Ακόμη, το ενδεχόμενο ένταξης της Τουρκίας στην Ε.Ε αλλά και του κινδύνου απώλειας της εθνικής ταυτότητας λειτουργεί αρνητικά για την ελληνική κοινή γνώμη γεγονός που εντάσσεται στην «εθνοκεντρική κριτική» στάση της απέναντι στην Ε.Ε.

Συνεπώς, «δεν εμφανίζει στοιχεία ενός θετικά φορτισμένου «κοσμοπολιτισμού ή ακόμα μιας ανοχής στη «διεθνική πολυπολιτισμικότητα» και αυτό ακριβώς το γεγονός προδιαθέτει για την ύπαρξη μιας λανθάνουσας «Ευρωσκεπτικιστικής» τάσης στο εσωτερικό του «φιλοευρωπαϊσμού», ενός δηλαδή «εσωστρεφούς «φιλοευρωπαϊσμού» με χαρακτηριστικά «φοβικότητας»³⁴ σε σχέση με την εθνική ταυτότητα όπως φαίνεται και σε σχετική έρευνα της VPRC.

	1998	1999	2001	2002	2003
Συμφωνώ + μάλλον συμφωνώ	52	58	62	51	53
Διαφωνώ + μάλλον διαφωνώ	27	22	22	28	30

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1.2

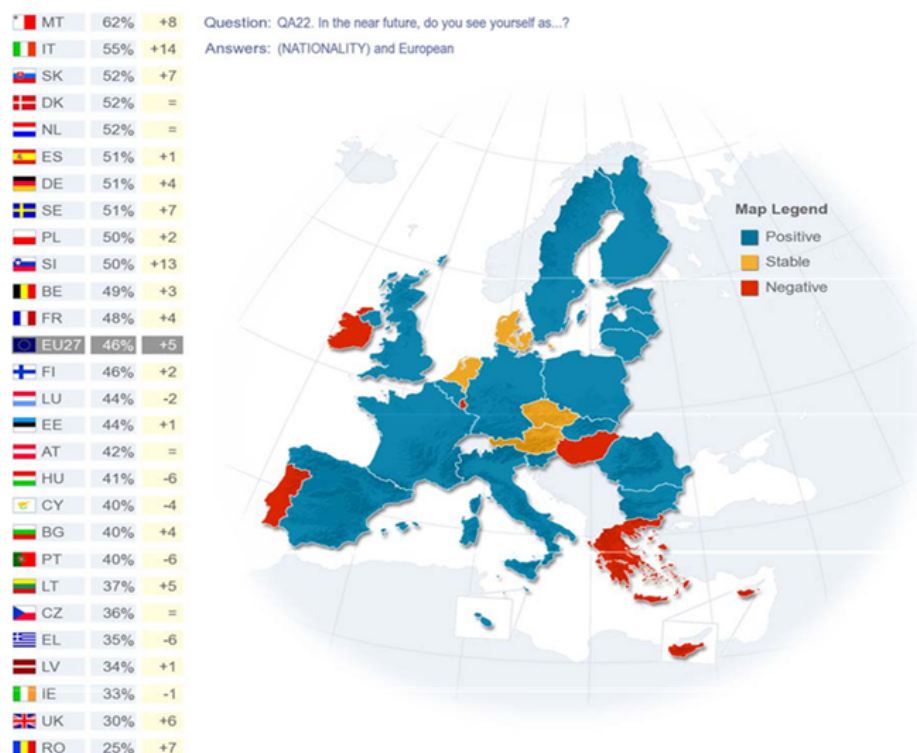
Μέσα στην Ευρώπη κινδυνεύουμε να χάσουμε την εθνική μας ταυτότητα (%)³⁵

Στο ερώτημα δε, κατά πόσο οι έλληνες βλέπουν στο άμεσο μέλλον να «αισθάνονται και Ευρωπαίοι» μόλις το 35% θα απαντήσει θετικά σε σχετική έρευνα του Ευρωβαρομέτρου.

³³ I.Llamazares, W.Gramacho, "Eurosceptics among Euroenthusiasts: An Analysis of Southern European Public Opinions", *ACTA POLITICA*, Vol.42, No.2, 2011, pp. 211-232.

³⁴ Χ.Βερναρδάκης, «Ευρωπαϊσμός και Ευρωσκεπτικισμός στην Ελλάδα» στο συλλογικό τόμο του ιδίου (επιμ), *Η κοινή γνώμη στην Ελλάδα 2005 – 2006 – Πολιτικές και κοινωνικές εκπροσωπήσεις- Ευρωσκεπτικισμός*, Αθήνα, Σαββάλας, 2007

³⁵ Χ.Βερναρδάκης, «Ευρωπαϊσμός και Ευρωσκεπτικισμός στην Ελλάδα» στο συλλογικό τόμο του ιδίου (επιμ), *Η κοινή γνώμη στην Ελλάδα 2005 – 2006 – Πολιτικές και κοινωνικές εκπροσωπήσεις- Ευρωσκεπτικισμός*, Αθήνα, Σαββάλας, 2007

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1.3

Αίσθημα Ευρωπαϊκής ταυτότητας³⁶

Η υιοθέτηση του κοινού νομίσματος σήμανε μια θεμελιώδη αλλαγή στον ρόλο του έθνους κράτους και «αναμένεται πως η κοινή γνώμη σε χώρες με ισχυρή εθνική ταυτότητα θα βαίνει λιγότερο υποστηρικτική από ότι σε χώρες με ισχυρό το αίσθημα της Ευρωπαϊκής ταυτότητας».³⁷

3.2. Μετά την κρίση - Τα νέα μέτρα και η αποδοχή τους

Πέραν των επώδυνων μέτρων βασικός λόγος της αντίδρασης της κοινής γνώμης στην τρέχουσα οικονομική πολιτική εμφανίζεται να είναι και η έντονη δυσπιστία για την αποτελεσματικότητα της. Παράλληλα η κυρίαρχη επιθυμία για παραμονή στην Ευρωζώνη εμφανίζεται να σχετίζεται και με την έλλειψη εμπιστοσύνης στο εγχώριο πολιτικό σύστημα.³⁸ Σε έρευνα της Kappa Research τον Οκτώβριο του 2010 η εμπιστοσύνη της κοινής γνώμης προς την Ευρωπαϊκή Ένωση για την αντιμετώπιση της κρίσης υπερβαίνει αυτή της ελληνικής κυβέρνησης.

³⁶ Eurobarometer 75, "Public Opinion in the European Union", spring 2011, πρόσβαση στις 08/5/2012 από:

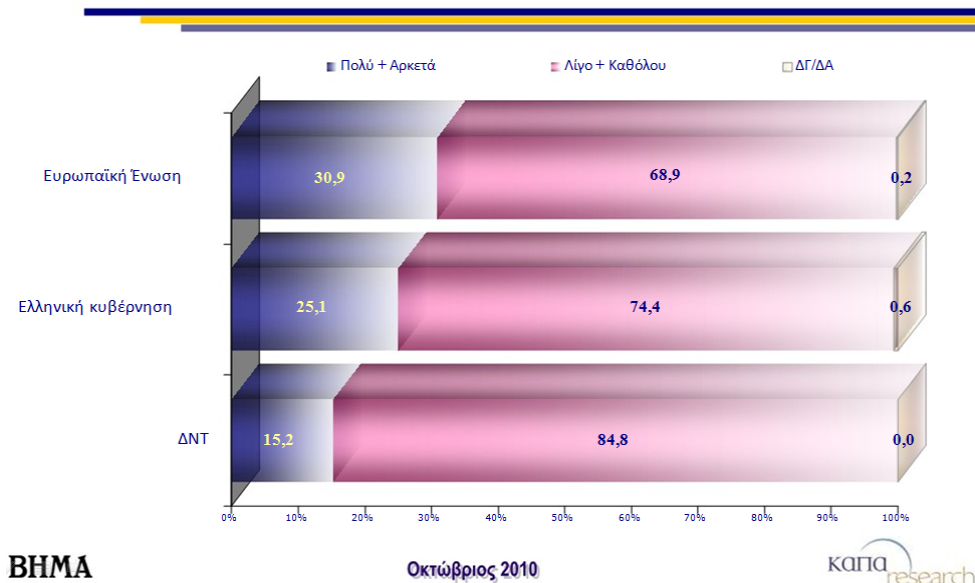
<http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb75/eb75_publ_en.pdf>.

³⁷ Susan A. Banducci, Jeffrey A. Karp, Peter H. Loedel, "Economic interests and public support for the euro", Journal of European Public Policy, Vol.16, No.4, 2009, pp. 564 - 581.

³⁸ T.Skouras, "Debt crisis and public opinion in Greece", 14 February 2012, Retrieved 08/7/2012 from:

<http://www.ekathimerini.com/4dcgi/_w_articles_ws3_1157_14/02/2012_427869>.

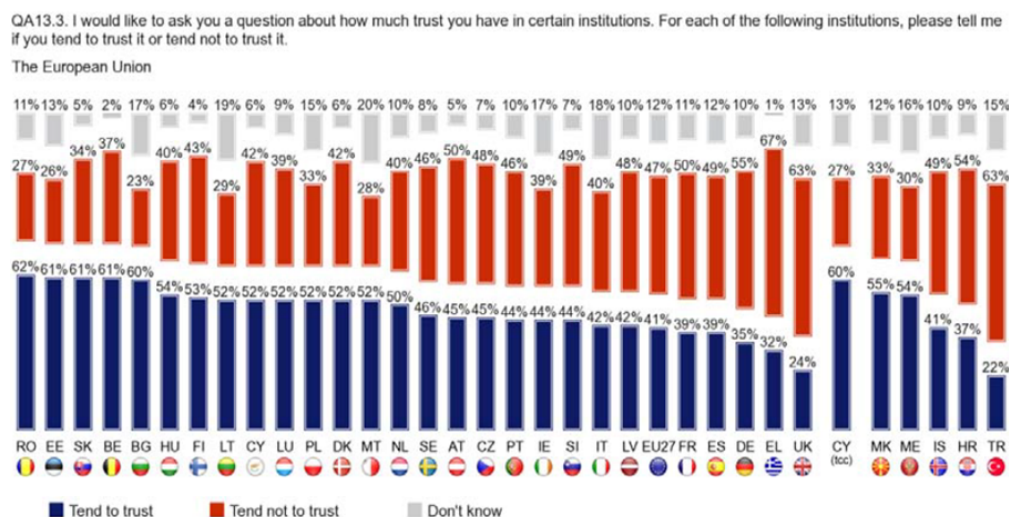
Σε ποιο βαθμό εμπιστεύεστε κάθε έναν από τους παρακάτω θεσμούς για την αντιμετώπιση της κρίσης δανεισμού της χώρας;

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.2.1

Βαθμός εμπιστοσύνης θεσμών (%)³⁹

Παρόλα αυτά η εμπιστοσύνη αυτή της ελληνικής κοινής γνώμης εμφανίζεται ως μια από τις χαμηλότερες σε όλη την Ε.Ε σε έρευνα του Ευρωβαρομέτρου το 2011.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.2.2

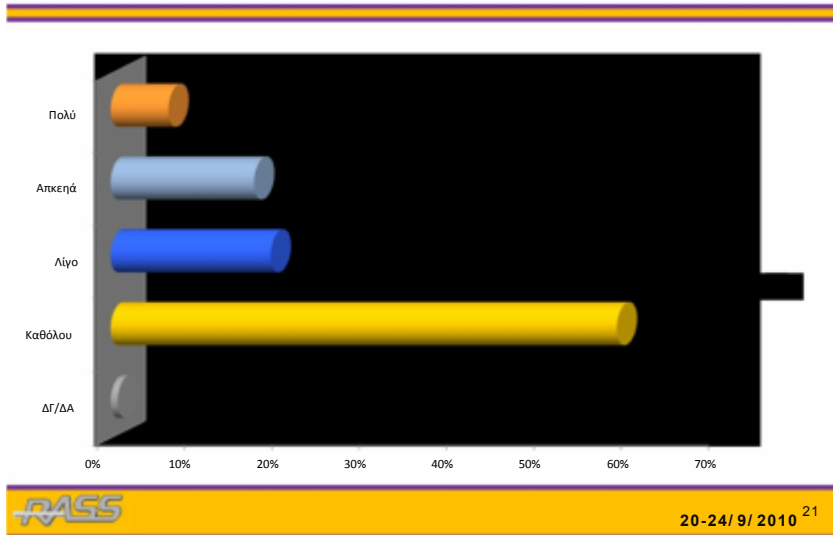
Βαθμός εμπιστοσύνης Ε.Ε⁴⁰

³⁹ Kappa Research, «Πανελλαδική έρευνα», 29-30/5/2012, πρόσβαση στις 08/7/2012, από: <<http://www.kapa-research.com/>>.

⁴⁰ Eurobarometer 75, "Public Opinion in the European Union", spring 2011, retrieved 08/5/2012 from: <http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb75/eb75_publ_en.pdf>.

Όσον αφορά τώρα την «διάθεση» της κοινής γνώμης να προσαρμοστεί και να συναινέσει στις προσπάθειες διάσωσης, τον Σεπτέμβριο του 2010 σε δημοσκόπηση της RASS το ποσοστό αυτό θα ανέλθει στο 30% συνολικά.

Αν απαιτηθούν περισσότερα επώδυνα μέτρα για να βγούμε από την οικονομική κρίση, πόσο διατεθειμένοι θα είσαστε να προχωρήσετε σε επιπλέον προσωπικές θυσίες για να ανακάμψει η χώρα;

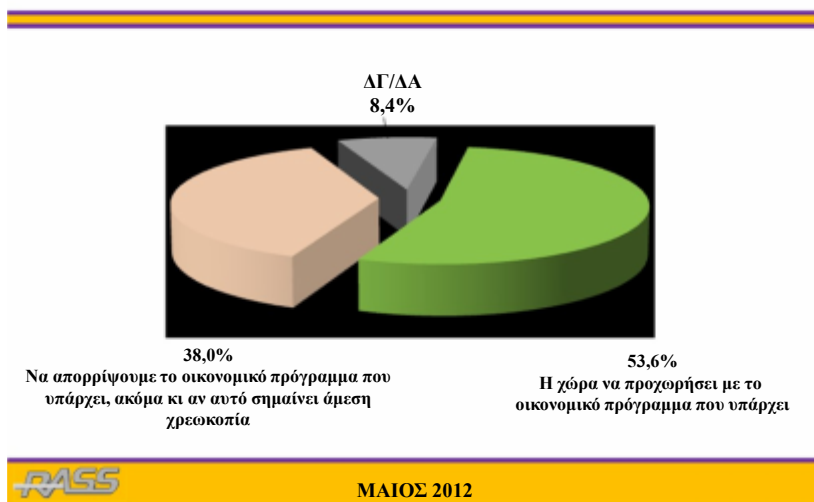

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.2.5

Αποδοχή περαιτέρω θυσιών για την ανάκαμψη της χώρας⁴¹

Έρευνα της RASS τον Μάρτιο του 2012 όσον αφορά την εφαρμογή του προγράμματος είναι ενδεικτική. Ένα ποσοστό της τάξεως σχεδόν του 40% επιθυμεί την απόρριψη του οικονομικού προγράμματος ακόμη κι αν αυτό συνεπάγεται την άμεση χρεωκοπία.

Με ποια από τις παρακάτω απόψεις συμφωνείτε περισσότερο;

⁴¹ Rass, «Πανελλαδική έρευνα γνώμης», 20-24/9/2010, πρόσβαση στις 08/7/2012, από: http://www.rass.gr/surveys/s10_35_published.pdf.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.2.3

Εφαρμογή οικονομικού προγράμματος⁴²

Σε άναλογη μέτρηση της MRB κατά το ίδιο διάστημα το ποσοστό των ερωτηθέντων που δεν συμφωνεί στην πλήρη εφαρμογή των μέτρων για την παραμονή στο Ευρώ ανέρχεται στο 50%

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.2.4

Παραμονή στο Ευρώ με πλήρη εφαρμογή των μέτρων⁴³

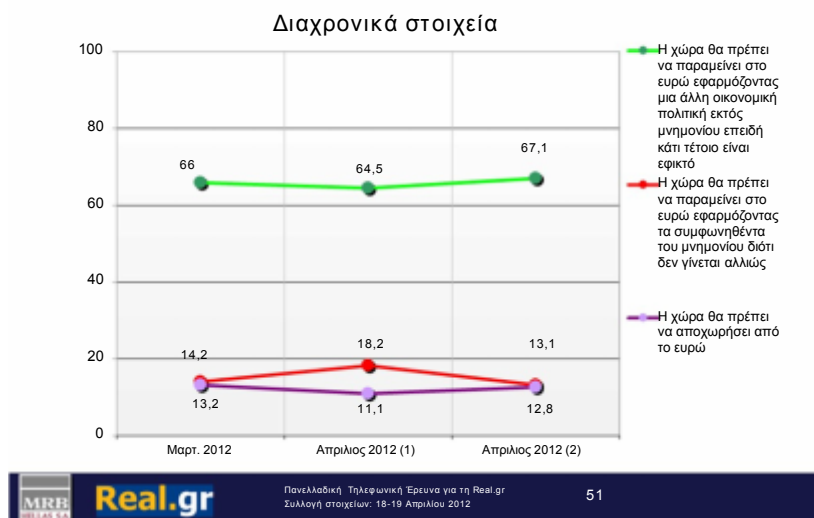
Μια πιο σαφής διατύπωση της επιθυμίας της κοινής γνώμης είναι πως επιθυμεί κατά 67% την παραμονή στο Ευρώ, με άλλη όμως οικονομική πολιτική εκτός μνημονίου.

⁴² Rass, «Πανελλαδική έρευνα γνώμης», 7-10/02/2012, πρόσβαση στις 08/7/2012, από:
<http://www.rass.gr/surveys/survey_eltypos_140512.pdf>.

⁴³ MRB Hellas, «Πανελλαδική τηλεφωνική έρευνα», 29-30/5/2012, πρόσβαση στις 08/7/2012, από:
<<http://www.mrb.gr/Mrb/media/RG-29-30-05-2012.pdf>>.

Στάση πολιτών απέναντι στο μνημόνιο και το ευρώ

Και ποια από τις παρακάτω προτάσεις σας είναι πιο κοντά στην δική σας άποψη;
Διαχρονική εξέλιξη - Σύνολο ερωτηθέντων

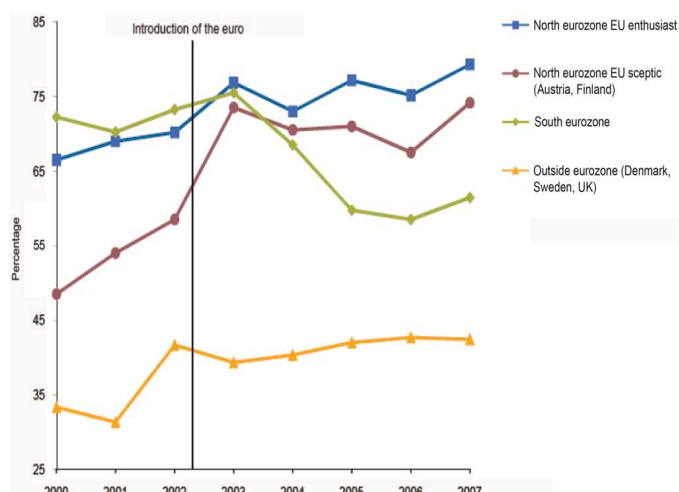

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.2.6

Στάση πολιτών απέναντι στο Ευρώ και στο μνημόνιο⁴⁴

3.3. Η Ευρωπαϊκή Ένωση και το Ευρώ

Η απώλεια της εμπιστοσύνης της κοινής γνώμης για το κοινό νόμισμα δεν είναι γνώρισμα μόνο ελληνικό. Συγκεκριμένα σε έρευνες του Ευρωβαρομέτρου κατά την περίοδο των ετών 2000 – 2007 είναι εμφανής η απώλεια υποστήριξης της κοινής γνώμης για το Ευρώ στις χώρες του Νότου.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.3.1

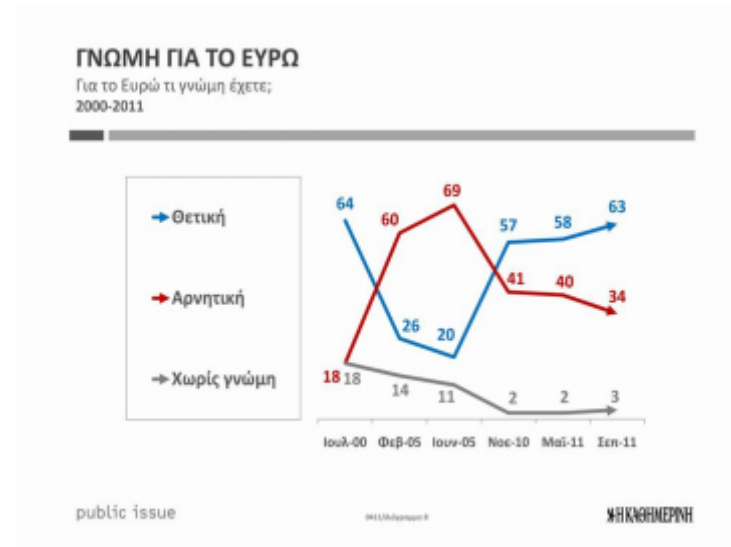
Είστε υπέρ ή κατά της Νομισματικής Ένωσης με κοινό νόμισμα το Ευρώ;⁴⁵

⁴⁴ MRB Hellas, «Πανελλαδική τηλεφωνική έρευνα», 18-19/4/2012, πρόσβαση στις 08/7/2012, από: <http://www.mrb.gr/Mrb/media/RN-18-19-04-2012.pdf>.

Η Ελλάδα ακόμη και πριν την εισαγωγή του κοινού νομίσματος εμφανίζεται να παρουσιάζει ένα από τα υψηλότερα ποσοστά (72% σύμφωνα με το Ευρωβάρόμετρο) κοινωνικής του υποστήριξης βρισκόμενη πάνω από τον μέσο όρο των χωρών της Ευρωζώνης. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '90 και έως το 2004 η θετική αποδοχή του Ευρώ «παρουσίασε στις έντεκα αρχικές χώρες-μέλη μια θεαματική άνοδο προ της εισαγωγής του, που ακολουθήθηκε και από την ελληνική κοινή γνώμη σε επίπεδα της τάξης των 2/3 του πληθυσμού». ⁴⁶

Τον Μαιο του 2005 όμως, το γαλλικό δημοψήφισμα θα αποτελέσει κατά την άποψη του Γ.Μαυρή «ορόσημο στη διαδικασία μεταστροφής (και) της ελληνικής κοινής γνώμης» και θα μεταφραστεί σε μια «σταδιακή διάβρωση του φιλοευρωπαϊσμού στην Ελλάδα» μετά την απόρριψη του Ευρωσυντάγματος από τους Γάλλους. ⁴⁷

Αυτό είναι εμφανές και σε έρευνα της Public Issue όπου η (αρνητική) μεταστροφή της κοινής γνώμης είναι εμφανής στα μέσα της δεκαετίας του 2000 αλλά «η κρίση χρέους και το επακόλουθο γενικευμένο κύμα ανασφάλειας που υφίσταται η Ελλάδα, έχει αντιστρέψει και πάλι την εικόνα». ⁴⁸

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.3.2
Γνώμη για το Ευρώ⁴⁹

⁴⁵ Susan A. Banducci, Jeffrey A. Karp, Peter H. Loedel, "Economic interests and public support for the euro", Journal of European Public Policy, Vol.16, No.4, 2009, pp. 564 - 581.

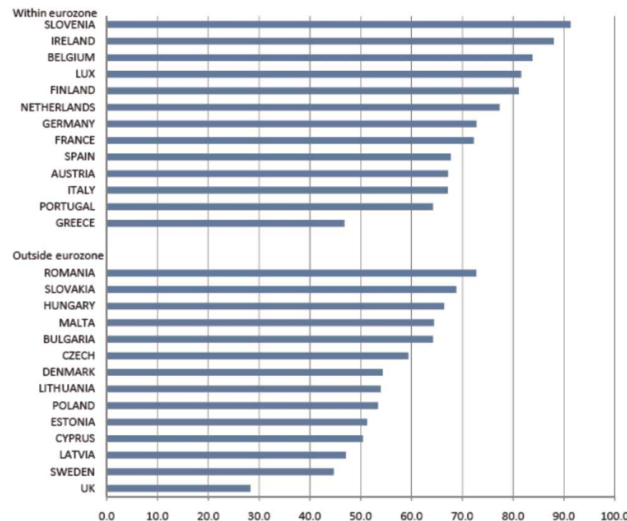
⁴⁶ Γ.Μαυρής., «Μόνο το 16% επιθυμεί επιστροφή στη δραχμή», Καθημερινή, 22 Μαΐου 2011, Πρόσβαση στις 06/7/2012, από: <http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_politics_100051_22/05/2011_443071>

⁴⁷ Γ.Μαυρής., «Μόνο το 16% επιθυμεί επιστροφή στη δραχμή», Καθημερινή, 22 Μαΐου 2011, Πρόσβαση στις 06/7/2012, από: <http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_politics_100051_22/05/2011_443071>

⁴⁸ Γ.Μαυρής., «Μόνο το 16% επιθυμεί επιστροφή στη δραχμή», Καθημερινή, 22 Μαΐου 2011, Πρόσβαση στις 06/7/2012, από: <http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_politics_100051_22/05/2011_443071>

⁴⁹ Public Issue, «Οι Έλληνες το Ευρώ και η Δραχμή», Πανελλαδική τηλεφωνική έρευνα, 14-19/9/2011, πρόσβαση στις 08/07/2012, από: <<http://www.publicissue.gr/1883/euro-sept-2011/>>.

Εξάλλου, εντός της Ευρωζώνης η υποστήριξη είναι χαμηλότερη ακόμη και στην περίοδο προ κρίσης στις χώρες του Νότου και στην Ελλάδα όπως απεικονίζεται και σε έρευνα του Ευρωβαρομέτρου την Άνοιξη του 2007.

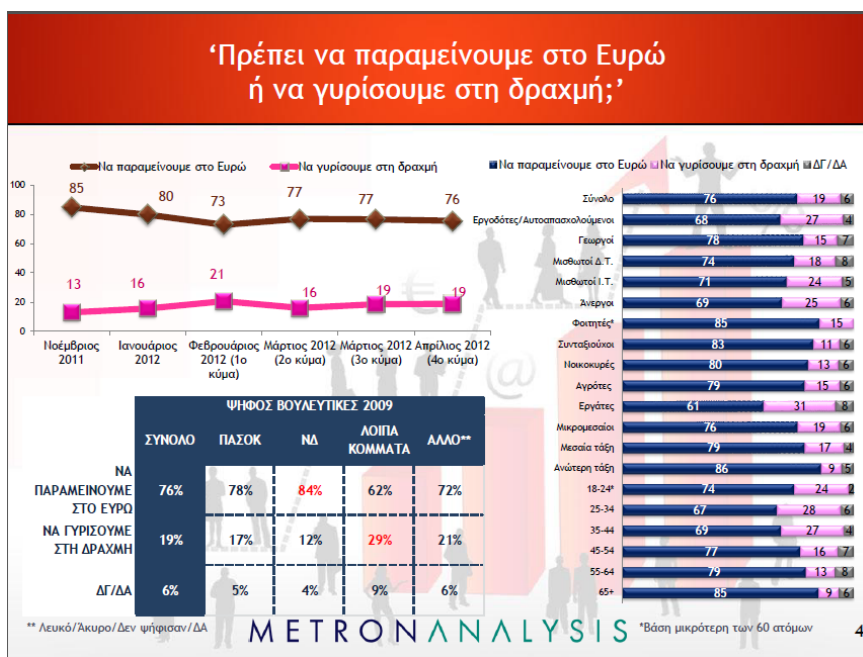
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.3.3
Υποστήριξη του Ευρώ στην ΕΕ⁵⁰

Παράλληλα, η αρνητική γνώμη που φαίνεται να σχηματίζει μεγάλο μέρος της ελληνικής κοινής γνώμης για τον ρόλο της Γερμανίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, θεωρείται πως «θα έχει σταδιακά την επίπτωσή του στη διαμόρφωση έντονου αντιευρωπαϊκού κλίματος στην Ελλάδα, σε μια χώρα που μέχρι σήμερα διακατεχόταν από τον πιο ισχυρό φιλοευρωπαϊσμό απ' όλες τις χώρες της Γηραιάς Ηπείρου».⁵¹

Όταν το ερώτημα που τίθεται αφορά την παραμονή ή όχι στο κοινό νόμισμα τα ποσοστά υπέρ της πρώτης είναι κατά πολύ μεγαλύτερα και από τον Νοέμβριο του 2011 -εν μέσω κρίσης- δεν θα πέσουν κάτω από 73% όπως φαίνεται σε έρευνα της Metron Analysis.

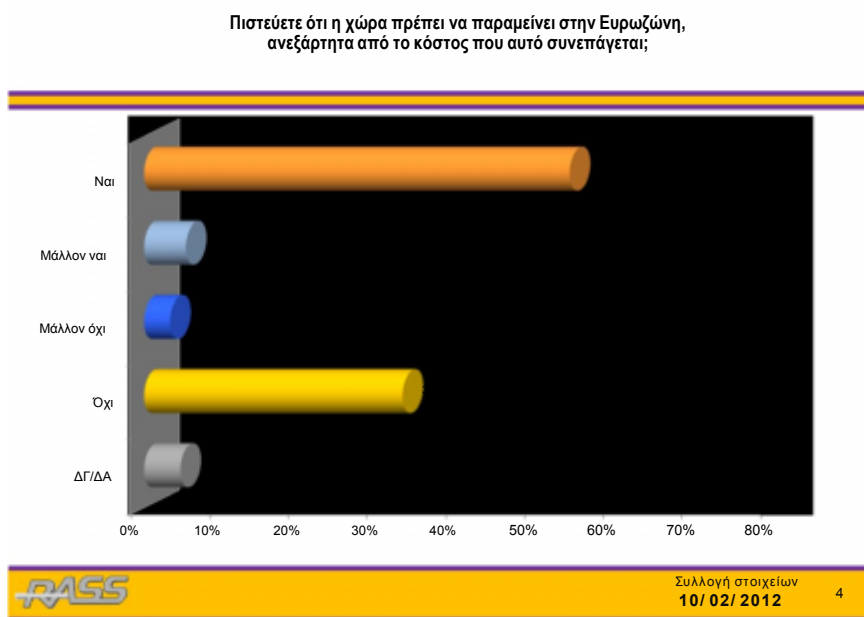
⁵⁰ Eurobarometer 67, "Public Opinion in the European Union", March 2007, πρόσβαση στις 08/7/2012 από: http://ec.europa.eu/public_opinion/.

⁵¹ Χ.Βερναρδάκης., «Η εικόνα της Γερμανίας στην ελληνική κοινή γνώμη», ΕΠΙΚΑΙΡΑ, 01 Μαρτίου 2012, Πρόσβαση στις 06/7/2012, από: http://www.epikairo.gr/epikairo.php?id=39333 &category_id=0

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.3.4
Παραμονή στο Ευρώ ή επιστροφή στη δραχμή⁵²

Στο πιο εξειδικευμένο ερώτημα, εάν η χώρα πρέπει να παραμείνει στην Ευρωζώνη ανεξάρτητα από το κόστος που συνεπάγεται σχεδόν το 40% απαντάει αρνητικά.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.3.5
Παραμονή στο Ευρώ ανεξαρτήτως κόστους⁵³

⁵² Metron Analysis, «Πανελλαδική έρευνα Metronforum», 04-05/4/2012, πρόσβαση στις 08/7/2012, από:
< <http://www.metronanalysis.gr/gr/polls/ziped/pub1641.pdf>>.

4. Επίλογος

Αν και η αποδοχή του Ευρώ στην Ελλάδα εξακολουθεί να βρίσκεται σε υψηλά επίπεδα παρά ταύτα δεν είναι αμελητέο πλέον το ποσοστό όσων είναι διακείμενοι αρνητικά ως προς το κοινό νόμισμα αλλά και των Ευρωσκεπτικιστών γενικότερα. Ιδιαίτερη σημασία θα πρέπει να δοθεί στα «δομικά χαρακτηριστικά της κοινωνικής υποστήριξης στο Ευρώ» καθώς η αποδοχή του είναι σημαντικά υψηλότερη στις περισσότερες ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού όπως οι συνταξιούχοι. Χαρακτηριστική όμως είναι και η άνοδος της αποδοχής του Ευρώ στις νεότερες ηλικιακές ομάδες, στους μισθωτούς και τους ανέργους, στις κοινωνικές δηλαδή ομάδες που πλήττονται περισσότερο από την κρίση καθώς φοβούνται περεταίρω επιδείνωση της οικονομικής κατάστασης της χώρας.⁵⁴ Συνεπώς, αν και ο «φιλοευρωπαϊκός» χώρος φαίνεται να διευρύνεται, εντούτοις «δεν διαθέτει ισχυρή στρατηγική επενδύοντας απλώς στον φόβο του χειρότερου».⁵⁵

Έρευνες πριν την υιοθέτηση του κοινού νομίσματος έδειξαν πως η υποστήριξη για το Ευρώ έβαινε μειούμενη καθώς το δημόσιο χρέος μειωνόταν. Η μειωμένη αυτή υποστήριξη ήταν άμεσα συνδεδεμένη με τα μέτρα λιτότητας και την πίεση που ασκήθηκε από την αυστηρότερη δημοσιονομική πολιτική.⁵⁶

Μια κοινωνία όμως υπό κρίση οικονομική είναι δυνατόν να οδηγηθεί στην εσωστρέφεια και τη διεθνή απομόνωση καθώς φαινόμενα όπως η παρατεταμένη ύφεση και η ανεργία ενθαρρύνουν την ενδοσκοπήση και βγάζουν άμεσα την Ευρωπαϊκή Ένωση από το απυρόβλητο καθιστώντας την ευάλωτη στην άνοδο του «Ευρωσκεπτικισμού».

Ο προβληματισμός έγκειται λοιπόν, στο πως θα αντισταθεί η κοινή γνώμη σε αυτούς που «βλέπουν την Ελλάδα όχι σαν δεσμευμένο Ευρωπαίο που προωθεί τα εθνικά του συμφέροντα με πολυδιάστατη εξωτερική πολιτική, αλλά σαν ένα είδος Μεσανατολίτη ομορτυνιστή, απελεύθερου από ευρωπαϊκές υποχρεώσεις και προς αναζήτηση ευκαιριακών συντρόφων».⁵⁷

⁵³ Rass, «Πανελλαδική έρευνα γνώμης», 7-10/02/2012, πρόσβαση στις 08/7/2012, από:

< http://www.rass.gr/surveys/s12_02_paron_published.pdf>.

⁵⁴ Γ.Μαυρής., «Οι αντιφατικές στάσεις των Ελλήνων απέναντι στο Ευρώ», Καθημερινή, 25 Σεπτεμβρίου 2011, Πρόσβαση στις 06/7/2012, από: <http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_politics_100041_25/09/2011_457316>

⁵⁵ Σ.Φαναράς, «Crisis Monitor : Το όγδοο κύμα, Executive Summary», Metron Analysis, 01 Ιουνίου 2012, Πρόσβαση στις 06/7/2012, από: < <http://www.metronanalysis.gr/web/html/>>

⁵⁶ Susan A. Banducci, Jeffrey A. Karp, Peter H. Loedel, “The euro, economic interests, and multi-level governance: examining support for the common currency”, *European Journal of Political Research*, Vol.42, No.5, 2003, pp. 685–703

⁵⁷ Γ.Παγουλάτος, «Στο τέρμα του αυτονόητου ευρωπαϊσμού», Η Καθημερινή, 31 Οκτωβρίου 2010

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Βερναρδάκης Χ., «Ευρωπαϊσμός και Ευρωσκεπτικισμός στην Ελλάδα» στο συλλογικό τόμο του ιδίου (επιμ), *Η κοινή γνώμη στην Ελλάδα 2005 – 2006 – Πολιτικές και κοινωνικές εκπροσωπήσεις- Ευρωσκεπτικισμός*, Αθήνα, Σαββάλας, 2007

Βερναρδάκης Χ., «Η εικόνα της Γερμανίας στην ελληνική κοινή γνώμη», ΕΠΙΚΑΙΡΑ, 01 Μαρτίου 2012, Πρόσβαση στις 06/7/2012, από: <http://www.epikaira.gr/epikairo.php?id=39333&category_id=0>

Βουλή των Ελλήνων, «Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος, Επίδανρος, 1822», Πρόσβαση στις 4/7/2012 από: < <http://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/I-Bibliothiki/Koinovouleftiki-Syllogi/Syntagmata>>

Διαμαντούρος Ν., *Πολιτικός Δυϊσμός&Πολιτική Αλλαγή στην Ελλάδα της Μεταπολίτευσης*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2000

Κακλαμάνης Γ., *Η Ελλάς ως κράτος δικαίου*, Αθήνα, Εκδόσεις του 21^{ου}, 1990

Καραμπελιάς Γ., *1204, Η διαμόρφωση του νεότερου Ελληνισμού*, Αθήνα, Εναλλακτικές Εκδόσεις, 2006

Κιτρομηλίδης Π., *Νεοελληνικός Διαφωτισμός: Οι πολιτικές και κοινωνικές ιδέες*, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Ε.Τ.Ε, 1999

Κονδύλης Π., «Η καχεξία του αστικού στοιχείου στη νεοελληνική κοινωνία και ιδεολογία», εισαγωγή του ιδίου στο, *Η παρακμή του αστικού πολιτισμού*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1991

Λαπαβίτσας Κ., «Δεν υπάρχει διέξοδος για την Ελλάδα χωρίς κόστος», ΜΟΝΟ, τ.5, 7 Απριλίου 2012, σ.15

Μαυρής Γ., «Μόνο το 16% επιθυμεί επιστροφή στη δραχμή», Καθημερινή, 22 Μαΐου 2011, Πρόσβαση στις 06/7/2012, από: <http://news.kathimerini.gr/4dcgi/w_articles_politics_100051_22/05/2011_443071>

Μαυρής Γ., «Οι αντιφατικές στάσεις των Ελλήνων απέναντι στο Ευρώ», Καθημερινή, 25 Σεπτεμβρίου 2011, Πρόσβαση στις 06/7/2012, από: <http://news.kathimerini.gr/4dcgi/w_articles_politics_100041_25/09/2011_457316>

Παγουλάτος Γ., «Ξαναπιάνοντας το νήμα της μεταρρύθμισης», Η Καθημερινή, 18 Οκτωβρίου 2009

Παγουλάτος Γ., «Στο τέρμα του αυτονόητου ευρωπαϊσμού», Η Καθημερινή, 31 Οκτωβρίου 2010

Ράμφος Σ., «Συνέντευξη στον Γ.Καραμπελιά», Άρδην, τ.18, 1999

Ράμφορ Σ., *Η Λογική της Παράνοιας*, Αθήνα, Αρμός, 2011

Ράμφορ Σ., *Το Αδιανόητο Τίποτα*, Αθήνα, Αρμός, 2011

Ράμφορ Σ., «Το πρόβλημα της σύγχρονης Ελλάδας είναι βαθιά ανθρωπολογικό», *Ομιλία στο ALBA Graduate Business School*, Αθήνα, 30 Ιανουαρίου 2012, Πρόσβαση στις 08/5/2012, από: <<http://www.plant-management.gr/index.php?id=2404>>.

Σύνταγμα της Ελλάδος, Εθνικό Τυπογραφείο, ΦΕΚ Α 111, 1975

Τσουκαλάς Κ., «Παράδοση και εκσυγχρονισμός: μερικά γενικότερα ερωτήματα» στο συλλογικό έργο του Δ. Γ. Τσαούση (επιμ.), *Ελληνισμός, Ελληνικότητα: ιδεολογικοί και βιωματικοί άξονες της νεοελληνικής κοινωνίας*, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 1983

Φαναράς Σ., «Crisis Monitor : Το όγδοο κύμα, Executive Summary», Metron Analysis, 01 Ιουνίου 2012, Πρόσβαση στις 06/7/2012, από: <<http://www.metronanalysis.gr/web/html/>>

Metron Analysis, «Πανελλαδική έρευνα Metronforum», 04-05/4/2012, πρόσβαση στις 08/7/2012, από: <<http://www.metronanalysis.gr/gr/polls/ziped/pub1641.pdf>>.

Metron Analysis, «Πανελλαδική έρευνα Metronforum», 20/3-06/4/2012, πρόσβαση στις 08/5/2012, από: <<http://www.metronanalysis.gr/gr/polls/ziped/pub1630FORUM.pdf>>.

Kappa Research, «Πανελλαδική έρευνα», 29-30/5/2012, πρόσβαση στις 08/7/2012, από: <<http://www.kapa-research.com/>>.

MRB Hellas, «Πανελλαδική τηλεφωνική έρευνα», 18-19/4/2012, πρόσβαση στις 08/7/2012, από: <<http://www.mrb.gr/Mrb/media/RN-18-19-04-2012.pdf>>.

MRB Hellas, «Πανελλαδική τηλεφωνική έρευνα», 29-30/5/2012, πρόσβαση στις 08/7/2012, από: <<http://www.mrb.gr/Mrb/media/RG-29-30-05-2012.pdf>>.

Public Issue, «Η στάση των Ελλήνων πολιτών απέναντι στη διεθνή οικονομική κρίση & το Ευρώ», *Πανελλαδική τηλεφωνική έρευνα*, 19-21/11/2008, πρόσβαση στις 08/05/2012, από: <<http://www.publicissue.gr/986/economic-crisis>>.

Public Issue, «Οι Έλληνες το Ευρώ και η Δραχμή», *Πανελλαδική τηλεφωνική έρευνα*, 14-19/9/2011, πρόσβαση στις 08/07/2012, από: <<http://www.publicissue.gr/1883/euro-sept-2011/>>.

Rass, «Πανελλαδική έρευνα γνώμης», 20-24/9/2010, πρόσβαση στις 08/7/2012, από: <http://www.rass.gr/surveys/s10_35_published.pdf>.

Rass, «Πανελλαδική έρευνα γνώμης», 7-10/02/2012, πρόσβαση στις 08/7/2012, από: <http://www.rass.gr/surveys/s12_02_paron_published.pdf>.

Ξενόγλωσση

Banducci S.A., Jeffrey A. Karp, Peter H. Loedel, “The euro, economic interests, and multi-level governance: examining support for the common currency”, *European Journal of Political Research*, Vol.42, No.5, 2003, pp. 685–703

Banducci S.A., Jeffrey A. Karp, Peter H. Loedel, “Economic interests and public support for the euro”, *Journal of European Public Policy*, Vol.16, No.4, 2009, pp. 564 - 581.

Eurobarometer 67, “Public Opinion in the European Union”, March 2007, πρόσβαση στις 08/7/2012 από:

<http://ec.europa.eu/public_opinion>.

Eurobarometer 75, “Public Opinion in the European Union”, spring 2011, retrieved 08/5/2012 from:

< http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb75/eb75_publ_en.pdf>.

Gerschenkron A., “*Economic Backwardness in Historical Perspective*”, Cambridge, Harvard University Press, 1962

Llamazares I., Gramacho W., “Eurosceptics among Euroenthusiasts: An Analysis of Southern European Public Opinions”, *ACTA POLITICA*, Vol.42, No.2, 2011, pp. 211-232.

Skouras T., “Debt crisis and public opinion in Greece”, 14 February 2012, Retrieved 08/7/2012 from:

<http://www.ekathimerini.com/4dcgi/_w_articles_wsite3_1157_14/02/2012_427869>.

Taggart P., Szczerbiak A., “The Party Politics of Euroscepticism in EU Member and Candidate States”, *OERN Working Papers*, No.6, 2002

Verney S., “An Exceptional Case? Party and Popular Euroscepticism in Greece, 1959–2009”, *South European Society and Politics*, Vol.16, No.1, 2011, pp. 51 - 79.